

Hungarian Academy of Sciences
Centre for Social Sciences
Institute for Minority Studies

A PDF fájlok elektronikusan kereshetőek.

A dokumentum használatával elfogadom az
[Europeana felhasználói szabályzatát](#).

Hungarian Academy of Sciences
Centre for Social Sciences
Institute for Minority Studies

A PDF fájlok elektronikusan kereshetőek.

A dokumentum használatával elfogadom az
[Europeana felhasználói szabályzatát](#).

A DUALISTA MAGYARORSZÁG HATÁRŐRIZETE A MIGRÁCIÓ TÜKRÉBEN

PARÁDI JÓZSEF

Tanulmányomban a migráció és immigráció egy speciális epizódjával, a határőrizettel, illetve a határforgalom ellenőrzésével szeretnék foglalkozni. A határforgalom ellenőrzését a határőrizet részének tekintem, amely három komponensből áll:

1. a határforgalom ellenőrzéséből;
2. a határrend betartatásából;
3. a határvonal őrzéséből.

E három elemből álló **határőrizet** nem keverendő össze a **határvédelemmel**, amely a véd-erő tevékenységének képezi integráns részét. A határvédelem militáns tevékenység, amely alapvetően idegen haderő támadásának a megghiúsítására irányul. A határőrizet ezzel szemben nem igényel katonai erőt, a rendvédelem részét képezi, az ország jogrendjéből fakadó és a határmenti specialitásokat tükröző szabályok betartatására irányul.

A határforgalom ellenőrzésével természetesen azokon a határvonalakon lehet foglalkozni, ahol határforgalom-ellenőrzés létezett. A Magyar Királyság államhatárának átléphetősége érdekesen alakult a dualizmus időszakában. A kiegyezést követően a Magyar Királyságnak az osztrák örökös tartományokkal szomszédos határvonalán nem volt határőrizet. Tulajdonképpen nem volt mit ellenőrizni, az Osztrák—Magyar Monarchián belül az áruk és a személyek mozgása szabad volt.¹

Úgy gondolom, a vándorlás szempontjából a legfontosabb kérdés az lehet, hogy a korabeli magyar határőrizet milyen mértékben volt militarizált. A határőrizet militarizáltsága ugyanis alapvetően befolyásolhatja a határokon át irányuló vándorlásokat. A határőrizet militarizáltsága, illetve annak hiánya két szempontból is érdekes. Azokon a térségeken, ahol a határok őrzését katonai szervezetek igyekeztek ellátni, a határok őrzésében a hangsúly nem a határok nyitottságán, hanem azok elzárásán volt. A katonai szervezettel megvalósuló határőrizet kiválóan alkalmas volt területek lezárására, azonban már sokkal kevésbé volt alkalmas a személy- és áruforgalom szakszerű ellenőrzésére.

A korabeli magyar határőrizet militáns, illetve demilitáns jellegét két dolog határozta meg:

1. egyrészt a Lajtán túli területekhez fűződő kapcsolatrendszer milyen mértékben igényelte a határok átjárhatóságát;
2. másrészt a keleti határok menti országok viszonyai szükségessé tették-e a határok zárását, vagy csupán a határforgalom differenciált ellenőrzését igényelték.

A Kárpát-medence térségének a Birodalom nyugati felével kialakuló kapcsolata nemhogy katonai, de egyáltalán semmilyen határőrizetet sem igényelt. Az ország keleti határai tekintetében is elégségesnek bizonyult a demilitarizált határőrizet. A Magyar Királyságnak az Osztrák—Magyar Monarchia határaival egybeeső határain sem volt szükség a határőrizet militarizálására. E kis államok egyrészt önmagukban nem jelentettek komoly veszélyt a Monarchiára, másrészt pedig az Oszmán Birodalom archaikus belső viszonyai és a magyar határok közé átmeneti zóna került, mely területekkel — a vámháborúk ellenére is — viszonylag élénk kereskedelem valósult meg. A Magyar Királyság határain tehát nem volt olyan külső kényszerítő erő, amely a határőrizetben a katonai jelenlétet indokolta volna.

Ezzel szemben a Szerb és a Román Királyság határőrizetét militáns módon szervezte meg. **Romániában** 1904-ben a hadügyminisztérium közvetlen alárendeltségében működő határőrséget

¹ 1867/XVI. tc.

c/ hogy a szomszédos állam katonai és politikai intézkedéseiről híreket és értesítéseket szerezzen;

d/ hogy a szomszédos állam fontosabb közigazgatási és katonai ügyekben elkövetett eljárását és intézkedését a felettes hatóságoknak bejelentse.

2. A kirendeltség vezetője a cs. és kir. rendőr-igazgatóságnak 15 naponként minden fontosabb értesülést, eszközölt vizsgálatot és letartóztatást bejelent.

3. Előkelőbb katonai és politikai személyiségek érkezését lehetőleg az utazási cél megjelölése mellett a rendőr-igazgatóságnak bejelenteni köteles.

4. Az utasokat, különösen azokat, kik gyalog jönnek át a határon, figyelemmel kísérni és útjuk célját kipuhatolni köteles. Az olyan utasokat, akiknél az utazási cél megokoltan gyanús, a polgári rendőrség megfigyelni, vagy vasúti személyzettel megfigyeltetni köteles.

5. A gyanús személyek pontos nyilvántartása céljából betűsoros névlajstromot vezet.⁷

A Magyar Királyság keleti szomszédai tehát militáns módon valósították meg határaik őrzését, a nyugati szomszéd viszont — nyugat-európai minta szerint — demilitáns módon. A Magyar Királyság az Osztrák Császárság — ezzel pedig Nyugat-Európa — mintáját követte határőrizete kiépítésében.

Határőrizet a dualizmus kezdetétől lényegében a szerb—magyar és a román—magyar határokon funkcionált, ahol a Magyar Királyi Pénzügyőrség határmenti csapatai (szakaszai) látták el a határok őrzését. Az ő feladatukat alapvetően a csempészség, ahhoz kapcsolódóan pedig a tiltott határátlépés megakadályozása képezte.⁸ A pénzügyőrségnek ellenőrzési joga volt a pénzügyigazgatóság többi szerve felett, így a vámhivatalok felett is. "A m. kir. pénzügyőrség feladata a fogyasztási adók, vám és egyedáruságok közül a csempészet, valamint a pénzügyi törvények és szabályok áthágásának megakadályozása. A jövedéki kihágási esetek felderítése. A pénzügyi közegeket eljárásukban támogatják, a törvény által meghatározott esetben a közbiztonság megőrzésében a hatóságoknak segínyt nyújtanak."⁹ A pénzügyőrség munkájának részét képezte a vámhatárok őrzete. E munkáját lényegében a kiegyezéstől az I. világháború kezdetéig — a katonai határőrizet életbe lépéséig — végezte. Magyarország déli határszakaszának az őrzését a pénzügyi tárca csak a katonai határőrvidék felszámolását követően vehette át.¹⁰

1872-ben gróf Andrássy Gyula miniszterelnöknek sikerült elérnie, hogy az uralkodó aláírja a katonai határőrvidék polgárosításáról szóló rendeletet. Ezzel kezdetét vette az a csaknem másfél évtizedes folyamat, melynek során a társadalmilag és gazdaságilag elmaradott vidék fölzárkózott Magyarország többi peremterületeihez. E folyamat részét képezte a pénzügyi közigazgatás és végrehajtó apparátus kiépítése is.¹¹

Századunk első évtizedének végén — az 1912-es évet alapul véve — 91 541 pénzügyi kihágást fedtek fel Magyarországon, amelyből 1418 vámjövedéki jellegű volt. A legtöbb vámkihágást a brassói pénzügyigazgatóság működési területén követték el, az összes kihágásnak 41,07%-át; a temesvári pénzügyigazgatóság működési területén 21,12%-át, a fiumei pénzügyigazgatóság működési területén 16,21%-át, a lugossi pénzügyigazgatóság működési területén 14,78%-át, a székelyudvarhelyi pénzügyigazgatóság működési területén 2,57%-át, a sepsiszentgyörgyi pénzügyigazgatóság működési területén 2,11%-át és végül a nagyszebeni pénzügyigazgatóság működési területén 2,14 %-át. Ha összevetjük a felfedett vámszaki kihágások számát a pénzügyőröknek a határőrizetben részt vevő erejével — megközelítőleg 550 fővel —, akkor

⁷ Uo. 32. p.

⁸ A Magyar Királyi Pénzügyőrség szervezetére és szolgálatára vonatkozó szabályok, utasítások és rendeletek gyűjteménye. (Szerk.: Wenczel Gusztáv, Budapest, Magyar Királyi Állami Nyomda 1894. A mű több kiadást ért meg apróbb változtatásokkal.)

⁹ Dr. Huszár Pál — Vilsinszky Károly: A pénzügyigazgatás kézikönyve (Budapest, 1908, Athaneum 41. p.)

¹⁰ Bur Márta: A magyar határőrvidék felszámolása. A házközösség /zadruga/ válsága. (Budapest, 1962, Kandidátusi disszertáció, 67. p.)

¹¹ Wittingheit Emil: A Magyar Királyi Pénzügyminisztérium tíz évi működése 1895—1905. (Budapest, 1906, Stephaneum, 79—86. p.)

4,55 vámjövédéki törvények elleni kihágás felfedése jut minden egyes határőrizeti szolgálatot ellátó pénzügyőrré.¹²

A pénzügyőrség egyenruhás, fegyveres rendvédelmi szervezetként működött a pénzügyi tárca, illetve a pénzügyigazgatóságok alárendeltségében. A Magyar Királyi Pénzügyőrség strukturális felépítése néglépcsős volt a minisztériumi és a pénzügyigazgatósági vezető szerveket is figyelembe véve (lásd az 1. sz. mellékletet). A pénzügyőrségnél a konkrét határőrizeti tevékenységet — nevezetesen a határvonal őrzését — a testület határmenti szakaszai látták el.

A határátkelőhelyeken a vámhivatalok végezték a vámolási teendőket, amelyek többnyire összekapcsolódtak a személyforgalom ellenőrzésével. A kiegyezést követően az új magyar pénzügyminisztérium — a pénzügy más szerveihez hasonlóan — a vámhivatalokat is az osztrák birodalmi pénzügyminisztériumtól vette át. Kezdetben — az osztrák gyakorlatnak megfelelően — a vámhivatalok az adóhivatalokkal voltak egyesítve. A vámhivatalokat az adóhivataloktól fokozatosan választották szét. Először Pozsonyban 1868 végén vált ketté az adó- és vámhivatal. E szervezeti módosítást követte 1872-ben Temesvárott, Debrecenben, Kassán, Győrött, Sopronban, Újvidéken, Kolozsvárott, Brassóban és Nagyszébenben az önálló vámhivatalok létrehozása. A forgalom kiterjedése szükségessé tette új vámhivatalok felállítását is Eszéken és Erdély keleti határszélén az Uz völgyében. Emellett a forgalom növekedéséből adódóan egyes vámhivatalok hatáskörét kiterjesztették. Az 1880-as években kialakult a dualista Magyarország vámhivatalainak rendszere, melyen a későbbiek során alapvető változtatásokat már nem hajtottak végre.¹³

A vámhivatalok fő- és mellékvámhivatalokra oszlottak. Mindkét kategóriában megkülönböztettek első- és másodosztályú vámhivatalokat. A mellékvámhivatalok csak a határvonalon, a fővámhivatalok pedig a vámvonalon és a vámterületen, azaz az ország belsejében is felállíthatók voltak. A fő- és mellékvámhivatalok, ezen belül az első- és másodosztályú vámhivatalok áruelvámolási hatáskörükben különböztek egymástól. Legkiterjedtebb hatáskörrel az elsőosztályú fővámhivatal rendelkezett.¹⁴

A vámhivatalok alárendeltségében működtek az úgynevezett bemondóőrök. Bemondóőröket ott létesítettek, ahol a vámhivatalok nem közvetlenül a határ mellett működtek. Ezen őröket értesítő- vagy bemondóállomás néven is nevezték. Feladatuk az volt, hogy a határon beérkező árut számbavegyék és az illetékes vámhivatalhoz irányítsák, illetve a hivatalt az áru érkezéséről értesítsék. Így vámkezelésre csak azok jelentkeztek a vámhivataloknál, akiknek áruja vámköteles volt.¹⁵

Sem a bemondóőrök, sem a különböző rangú vámhivatalok külön fegyveres őrszemélyzettel nem rendelkeztek. A területileg illetékes pénzügyigazgatóság valamely pénzügyőrbiztosi területéről rendelték ki pénzügyőröket a vámhivatalokhoz. A kirendelés időtartama alatt a pénzügyőrök a vámhivatalnokok alárendeltségébe kerültek.¹⁶ A vámhivatalok annak a pénzügyigazgatóságnak voltak alárendelve, melynek a működési területén volt az állomáshelyük. Szakmailag azonban az országos fővámigazgatónak voltak alárendelve.

A dualista Magyarország határain 19 pénzügyigazgatóság működött. A budapesti fővámhivatal a fővámigazgató személyén keresztül közvetlenül a pénzügyminisztériumnak volt alárendelve. Az 52 vámhivatalban közel 300 hivatalnok végezte munkáját¹⁷ (lásd a 2. sz. mellékletet).

A román és a szerb határ menti szolgabíróságok úgynevezett szolgabírói kirendeltségeket is működtettek, amelyek feladatát a határrenddel kapcsolatos helyi ügyek intézése képezte. A pénzügyőrség, a vámhivatalok, a szolgabírói kirendeltségek képezték a dualizmus kori határőrizet kiindulási alapját. Méltán állíthatjuk tehát, hogy *a magyar határőrizet lényegében a közigazgatás speciális ágaként, nem pedig a véderő részeként működött.*

¹² Statisztikai közlemények a Magyar Királyi Pénzügyőrség működéséről. (Budapest, 1913, Athaneum, 8. p.)

¹³ Wittingheit: im. 92—96. p.

¹⁴ HT. 145—149. p.

¹⁵ Dr. Huszár: im. 62. p.

¹⁶ 1889/723. sz. PM. rendelet.

¹⁷ MTN. 1867—1914. Vámhivatali fejezetek.

A Kárpát-medencei határőrizet a polgári közigazgatási apparátus részeként fejlődött tovább a dualizmus időszakában erőteljes területi differenciálási és szakterületi specializálási folyamatot megvalósítva. E folyamat első fázisát a határszéli csendőrség létrehozása képezte. Az első határőrizeti szakszerv a dualizmus időszakában a határszéli csendőrség volt. E szervezet feladatát kezdetben a román-magyar határ őrzete képezte, mely később kiterjedt a szerb—magyar határra is. Nem volt azonban önálló fegyveres testület, a Magyar Királyi Csendőrség részét képezte, azon belül mintegy fegyvernemi jelleggel működött. A határszéli csendőrség felállítására 1893-ban került sor 66 fővel az 1891-es határőrizeti rendeletben foglaltak nyomán.¹⁸ A határszéli csendőrség létrehozásának okai között még nem merült fel a személyi mozgások felügyeletének fokozottabb igénye. Felállításának kiváltó okát részben a román—magyar határ rendezése, részben pedig a magyarországi mezőgazdasági termelési feltételek óvása képezte.

Többéves eredménytelen tárgyalások, majd kompromisszumos megállapodások és az azokat követő ugyancsak többéves határkijelölő munka nyomán a Magyar Királyság és a Román Királyság 1888-ban törvénybe iktatta közös határát.¹⁹ Az új határon már jelentős mennyiségű — elsősorban a határvonal elhelyezkedésének jelölését szolgáló — műtárgy volt, melynek gondozását el kellett látni. A határvonal pontosításával pedig nem minden esetben estek a birtokok annak az országnak a területére, ahol a tulajdonos lakott, amely a kishatárforgalom gyarapodásához vezetett. Az erdélyi gazdaszövetségek is arra buzdították a kormányt, hogy erősítse meg a határok őrzését, mert a túloldalról nemcsak megdézsmálták a hazai állatállományt, hanem olyan — a magyar Királyság területén már felszámolt — betegségeket is behurcoltak az illegális határforgalom során, amelyek veszélyeztették a termelést.

A határszéli csendőrség struktúrájában eltért a szervezet többi részétől. A szakasz- és a szárnyparancsnokságok hiányoztak, azonban az őrsök és a kerületparancsnokság között helyezkedett el egy közbeeső parancsnokság, amely a határőrizeti teendők szakfelügyeletét látta el. A határszéli csendőrség őrsői speciális szervezeti elemként nyári őrsőkkel is rendelkeztek. A nyári őrsőket a hó olvadását követően a havazások beálltaig működtették (lásd a 3. és 4. sz. mellékleteket). A határszéli csendőrség tevékenységét kiterjesztették a szerb—magyar határra, a létszámot pedig több ízben felemelték. A világháborút megelőző években a Magyar Királyságban 12 507 fő volt a csendőrség létszáma (Horvátország nélkül), melyből 1357 volt a határszéli csendőr. A határszéli csendőrség gyarapításának okát már nem az áruforgalom legális mederbe terelése szolgáltatta elsősorban. A bővítés oka már az illegális személymozgáshoz kapcsolódott. Az érintett határok mentén felerősödött ugyanis az Osztrák—Magyar Monarchia területi integritása ellen irányuló propaganda. Ugyancsak a helyi hatóságok kezdeményezése nyomán került sor a határszéli csendőrség folyamatos fejlesztésére.²⁰

A csendőrségnek a határőrizetbe történő bevonása legfeljebb csak abban az értelemben tette militarizáltabbá a magyar határőrizetet, hogy abban nőtt a fegyveresek száma. A csendőrség azonban a vizsgált időszakban nem tekinthető katonai szervezetnek. A csendőrség szolgálati utasítása úgy határozta meg a testületet, mint "katonailag szervezett őrtestület"-et,²¹ a katonai szervezettség azonban a korabeli szóhasználatban csak a belső személyi függelmi viszonyokra vonatkozott. A csendőrök személyükben valóban katonának minősültek: katonai rendfokozatot viseltek, és a katonai szabályok vonatkoztak rájuk. A csendőrség mint szervezet azonban a rendvédelmi testületek közé tartozott. A testület paraméterei, diszlokációja nem felelt meg a korabeli katonai szervezetekkel szemben támasztott követelményeknek. Feladata pedig — a "közbátorság" fenntartása vidéken — lényegesen eltért a véderő feladatától.

A csendőrség sajátos helyzetét jól tükrözte az államapparátuson belüli helyzete. A honvédelmi tárcához tartozott a személyi ügyek tekintetében, az összes többi (gazdasági, szolgálati,

¹⁸ 1891/50 341. sz. BM. rendelet

¹⁹ 1888/XIV. tc.

²⁰ OL. K-149 BM reser. 1911. 8. tétel 9. alapsz.

²¹ Szervezeti és szolgálati utasítás (SZUT) a Magyar Királyi Csendőrség számára. (Budapest, 1887.)

stb.) ügyet illetően pedig a belügyi tárcához. Szolgálati tevékenységéből adódó munkakapcsolat a közigazgatáshoz, társ rendvédelmi testületekhez és a bíróságokhoz fűzte, melyek — törvényi feltételek szerinti — intervencióit köteles volt megvalósítani. A csendőrséget a véderőhöz ilyen jellegű kapcsolat nem fűzte.

A magyar határőrizet szervezetének fejlesztésére a koronát a dualizmus időszakában a **Magyar Királyi Határrendőrség** létrehozása tette fel. E rendőrséget az 1903/VII. tc. alapján 1906. január 15-ével állították fel.²² A határrendőrség létrehozása már szoros összefüggésben állt a vándorlásokkal. A kivándorlási törvényekkel együtt alkotta a törvényhozó testület.

A határrendőrség feladatát a határőrizetben részt vevő szervek tevékenységének összehangolása és a távolsági határforgalom ellenőrzése alkotta.²³ A határrendőrség — a belügy-minisztériumon belüli irányító apparátust leszámítva — kétlépcsős volt. Irányító felső szervként a határrendőr-kapitányságok, alárendeltségükben pedig a kirendeltségek működtek. Kezdetben 11 kapitányság és 24 kirendeltség funkcionált 160 fővel. A kapitányságok élén a határrendőr-kapitány állt. Közvetlen alárendeltjei a kapitánysági hivatal vezetője és a kirendeltségek vezetői voltak. Általában a kapitányságok székhelyén is működtek — egy kirendeltségnek megfelelő létszámú — határrendőri erők a kapitányság részeként. A határrendőrség szervezeti felépítése — fennállása ideje alatt — lényegesen nem változott. Kisebb módosítást jelentett a határrendőri őrsegek szervezése 1908-tól 1912-ig. 1912-ben az őrseket megszüntették, létszámukat beolvasztották a kapitányságok és kirendeltségek személyi állományába. A volt határrendőri őrsegek feladatait a helyi csendőri erők vették át. Bár a határrendőrség szervezeti rendszerében jelentős változás nem történt, számottevő mennyiségi fejlesztés tapasztalható. Az 1906-os helyzethez képest a kapitányságok száma 17-re, a kirendeltségeké pedig 41-re emelkedett. A legsűrűbben a szerb és a román határon, valamint Bukovina és Galícia irányában helyezkedtek el határrendőrségi szervek. A legkevesebb szervezeti egység Horvátország, Ausztria és Csehország irányába települt.

A határrendőrség működési területe általában a határtól számított megközelítőleg 40 km-es területsávra terjedt ki. A határőrizettel kapcsolatos nyomozati tevékenységet azonban a határrendőrség az egész ország területén köteles volt végezni. A határrendőrség működési területét számos rendelettel módosították, szinte valamennyi rendelet a működési terület bővítésére irányult. Egyes kapitányságok működési területe nemcsak a határmenti vármegyét, hanem több — a határvonallal nem érintkező — vármegyét is magába foglalt.²⁴ A működési terület bővülésével együtt kellett volna járnia a létszám emelkedésének is. Bár a határrendőrség létszáma gyarapodott, de a létszámbővülés mértéke elmaradt a működési terület növekedésétől. A határrendőrség feladatainak eredményes végzése érdekében erőteljesen támaszkodott a helyi csendőri és rendőri erőkre. A határrendőrség személyi állománya 160 főről 445 főre emelkedett.

Ez a határőrizeti struktúra működött lényegében a dualizmus végéig (*lásd az 5. sz. mellékletet*). A struktúra lényegét alkotta, hogy ahol a Magyar Királyság határai egybeestek az Osztrák–Magyar Monarchia határaival, ott többlépcsős és -vonalas határőrizet és határkapu-ellenőrzés valósult meg. A zöldhatárt a pénzügyőrség és a határmenti csendőrség őrizte. A határkapuknál a kishatárforgalmat ugyancsak a határmenti csendőrség, a távolsági határforgalmat a határrendőrség, a vámárut pedig a vámhivatalok ellenőrizték. Emellett a határkapuknál a múlt század végétől, illetve a XX. század elejétől az állati és emberi fertőző betegségek behurcolását

²² 1905/5 692. Miniszterelnöki rendelet.

²³ 1905/ 91 000 BM. r.

²⁴ Magyarországi Rendeletek Tára: 105106/1906; 91000/1905; 54975/1908; 29385/1908; 137453/1908; 149072/1908; 69055/1909; 65135/1909; 53167/1909; 67164/1909; 61163/1909; 33614/1901; 17317/1910; 78248/1910; 99373/1910; 56820/1911; 62907/1911; 92962/1911; 62907/1911; 156034/1911; 58320/1912; 46004/1912; 38618/1912; 1590/1912; 177120/1912; 98313/1912; 85558/1912; 45857/1913; 49202/1913; 68097/1913; 88874/1913; 130579/1913; 150546/1913; 154127/1913; 152659/1913; 1432/1914; 4635/1915; 558/1916; 138235/1917; 95462/1918.

megakadályozó állatorvosi, illetve humánorvosi kirendeltségek is működtek.²⁵ Az Osztrák Császárság és a Magyar Királyság közös határain azonban csupán a határrendőrség közegei teljesítettek szolgálatot a határforgalom figyelemmel kísérése céljából. E határokon a határrendőrség munkatársainak teendői korlátozottak voltak. Elsősorban néhány speciális feladatkör elvégzésére szorítkoztak. Ilyen volt például a magyarországi forgalmazásból kitiltott sajtótermékek feltartóztatása.

A dualizmus kori határőrizetről több következtetés is levonható. A dualista Magyarország határőrizete **három időszakból** áll. Az első időszak a kiegyezéstől 1891-ig terjed. Erre a korszakra jellemző, hogy:

- a hazánk területén fennálló és a Monarchia reakciós, magyarellenes körei által esetlegesen ismételtelen felhasználni kívánt fegyveres erő — mely egyben az érintett terület gazdasági, társadalmi elmaradottságának konzerválója is volt —, a katonai határőrvidéket felszámolták;
- a magyar államnak nem volt határőrizeti szakszerve;
- az ország sajátos érdekei még nem tükröződtek a határőrizetben, csupán a közös birodalmi és magyar érdek realizálódott, azaz a Monarchiának és Magyarországnak a Birodalmon kívüli országokkal közös határát őrizték;
- a határőrizetben részt vevő erőket a minimális létszám és a szerény felszereltség jellemezte;
- érzékelhetővé váltak a Kárpát-medencei fejlődés azon irányai, sajátosságai, melyek hatást gyakoroltak a határ őrizetére is;
- ebben az időszakban keletkeztek azok a tapasztalatok, melyek lehetővé tették a második időszakban a határőrizet megalapozott fejlesztését.

A második időszak 1891-től 1912-ig tartott. Erre a korszakra jellemző volt, hogy:

- a határőrizeti szakszervek két fázisban épültek ki. Az első fázisban létrejött a határszéli csendőrség. Ennek struktúrájában már voltak speciális határőrizeti elemek, melyek fokozatosan továbbfejlődtek. Fő feladata a határőrizet volt, ami mellett más feladatokat is ellátott. A második fázisban jött létre 1906-tól a határrendőrség, melynek egyetlen fő célja a határőrizet, szervezete ennek a specifikus célnak felelt meg;
- nőtt a határőrizetben részt vevő élőerő, a fegyverzet és a technika úgy mennyiségileg, mint minőségileg;
- a magyar határőrizet — valamilyen formában — kiterjedt az ország teljes határszakaszára;
- a határőrizet sokrétű, összetett feladatainak végrehajtására létrejöttek speciális szervezetek az állami szakhatóságok rendszeréhez szorosan kapcsolódva, mint például a humán egészségügyi állomások és az úgynevezett belépőállomások, melyek az élő állati és egyéb mezőgazdasági termékek vizsgálatát valósították meg;
- megvalósult a határőrizetben részt vevő különböző szervezetek tevékenységének elhatárolása és összehangolása oly módon, hogy a vezető szerepet az új határőrizeti szakszerv, a Magyar Királyi Határrendőrség gyakorolta;
- a határőrizet irányítása átkerült a pénzügyminisztériumtól a belügyminisztériumhoz.

A harmadik időszakot a háborús határőrizetre történő felkészülés jellemezte.

Ha a mindenkori magyar határőrizet szakaszaként vizsgáljuk a dualista Magyarország határőrizetét, akkor a korszak fejlődésének leglényegesebb elemeiként vehetjük számba:

1. az idegen, magyarellenes határőrizeti szerv, a katonai határőrvidék helyett a Habsburg-háztól független, a magyar kormány alárendeltségébe tartozó és a Kárpát-medencei fejlődés sajátosságait tükröző határőrizeti struktúra létrehozását;
2. a határőrizet irányításának a pénzügyi tárcától a belügyi tárcához történő átcsatolását;
3. az Osztrák–Magyar Monarchia felkészült ugyan a háborús határőrizetre, de egészen a fegyveres konfliktus kitöréséig a Birodalom és ezen belül a magyar határőrizet nem volt militarizált.

Nem tekinthető ugyan döntő elemnek, de mindenképpen figyelemre méltó az a tény, hogy — a Birodalom határőrizete egységének megóvása mellett — a magyar kormány biztosította a

²⁵ 1888/40 000 FM. rendelet.

speciális magyar érdekeknek megfelelő sajátos határőrizeti struktúra funkcionálását Magyarország határain.

A dualista Magyarország határőrizetének leglényegesebb elemeit összehasonlítva a korabeli közép-európai határőrizet fejlődésével megállapítható, hogy a határőrizetnek a pénzügyi tárcától a belügyhöz történő átkerülése általános jelenség. Különös, a Monarchiára jellemző állapot azonban, hogy békeidőben a hadsereg nem kapott szerepet a határőrizetben. A magyar határőrizet sajátossága — határőrizeti vezető szervként — a határrendőrség kialakítása, mely Közép-Európában egyedülálló jelenség. A magyar határőrizet specifikuma ebben az időszakban elsősorban nem abban rejlik, hogy az országtól idegen határőrizeti szervet egy, az ország szuverenitásán nyugvó szervezet váltja fel. Ilyen folyamattal találkozhatunk Olaszországban, Romániában és Szerbiában is. A magyar sajátosság lényege, hogy nem a militarizálódás irányába fejlődik az ország határőrizete, hanem a fejlődés csúcsán egy új, polgári jellegű — a Kárpát-medencei fejlődés sajátosságait leginkább tükröző — határőrizeti szakszerv, a Magyar Királyi Határrendőrség jön létre.

Érdemes végigtekinteni a határőrizetben részt vevő testületeknek határőrizeti szolgálatot ellátó részei létszámán is. A századelőn a magyar határőrizetben részt vett: határrendőr 451 fő, határszéli csendőr 1052 fő, pénzügyőr 300 fő, összesen 1803 fő fegyveres. Emellett pedig a határőrizetben szakszolgálati ellátása során részt vett fegyver nélkül 251 fő vámhivatalnok, 39 fő vesztegintézeti személyzet, 72 fő egészségügyi állomási munkatárs, 70 fő rév hivatalnok (tiszt), erdőhatóságok alkalmazottai 400 fő — összesen fegyver nélkül 832 fő. A magyar határőrizetben tevékenykedők létszáma mindenkit beleszámolva sem érte el a 2700 főt (lásd a 6. sz. mellékletet).

A korabeli magyar határőrizet struktúráját és létszámát figyelembe véve tehát elmondható, hogy csak a határellenőrzésre volt alkalmas. Ennél többre, például tartós határzár kialakítására, a határon történő vándorlások megakadályozására kizárólag a szerb és román határon volt reménye. A személyek szabad mozgásának korlátozását a korabeli jogszabályok sem tették lehetővé. A magyar törvények kimondták, hogy az ország területének elhagyásakor vagy az odaérkezéshez nem szükséges útlevél. Az útlevél-kötelezettség bevezetését a kormánynak, illetve a belügy-miniszterre bízta az érintett állammal a kölcsönösség elvének betartásával.

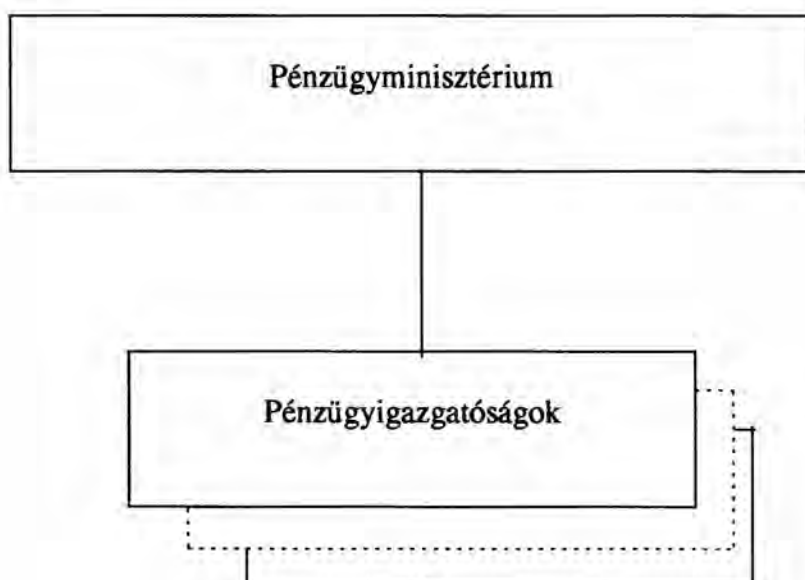
Hasonlóan liberális szabályozás volt érvényben a szerb és román kishatárforgalmat illetően is. A határforgalmat ellenőrző szervek számára biztosították a lehetőséget arra, hogy akit az ellenőrző közeget ismert, átengedhette a határon akkor is, ha útiokmányát otthon felejtette. A határőrizeti testületek személyi állományának "háza népe" engedély nélkül távozhatott a szomszédos túlsó oldali településre bevásárlás céljából.²⁶

Összességében tehát elmondható, hogy a dualizmus időszakában a magyar határőrizet nem volt militarizált. Struktúrája, létszáma, fegyverzete ezt eleve kizárta. A korabeli határőrizet ebből adódóan csak mérsékelt volt alkalmas a vándorlási folyamatok befolyásolására. E teendőt csak a szerb és román határon tudta realizálni. E határokon sem volt azonban egyértelmű a vándorlások megakadályozása, a menekültek előtt ugyanis a határok nyitottak voltak. A határrendőrség például szigorú utasítást kapott, hogy a Romániából érkező — az ottani pogromok elől menekülő — zsidókat a határon nem szabad visszafordítani, az ország területére be kell engedni őket. A századfordulóra azonban mégis kialakult az a fajta határőrizet, amely képes volt a Regát, illetve a Balkán irányába a személyi mozgásokat ellenőrizni, szükség esetén feltartóztatni. Ugyanakkor azonban az Osztrák Császárság irányába a vándorlások teljesen szabadok maradtak.

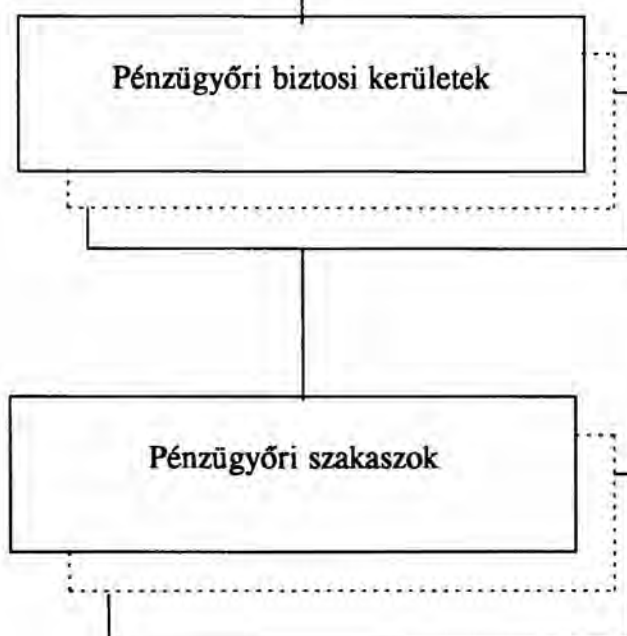
²⁶ 1905/91 000 BM. rendelet.

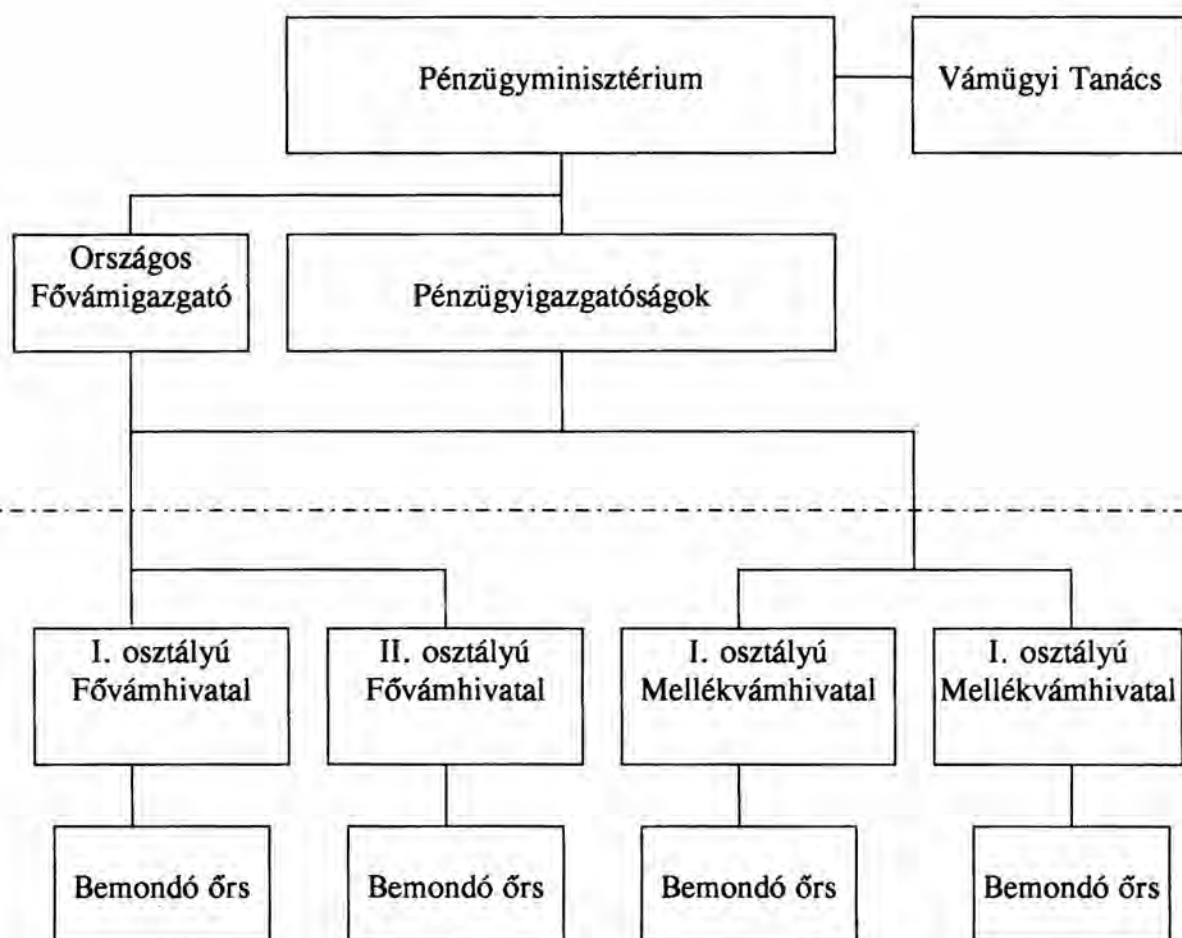
A Magyar Királyi Pénzügyőrség szervezeti felépítése

Felügyeleti és irányító szervek:

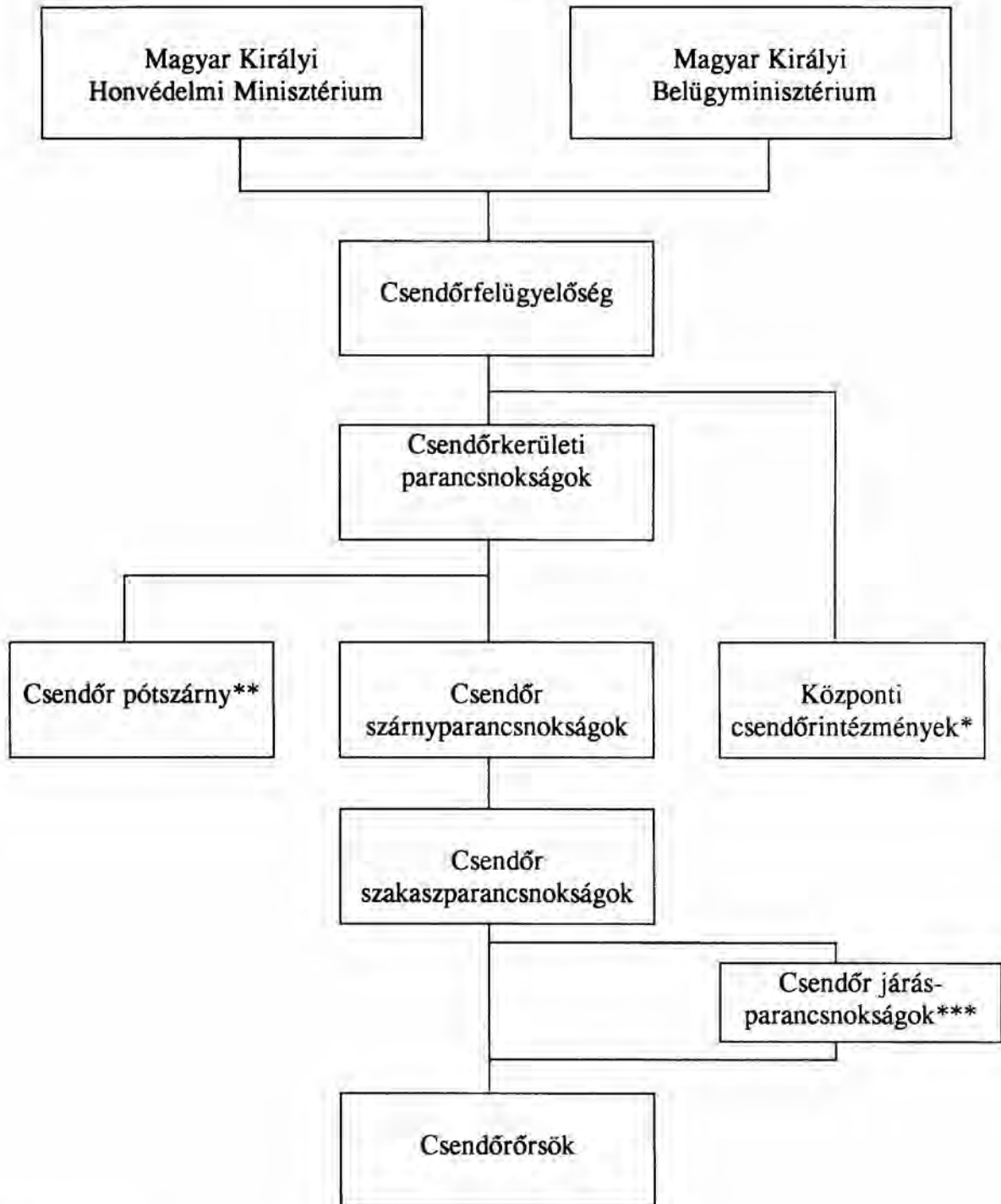

A Pénzügyőrség szervezete:

A Határvámhivatalok szervezeti felépítése

A Magyar Királyi Csendőrség szervezeti felépítése a századelőn

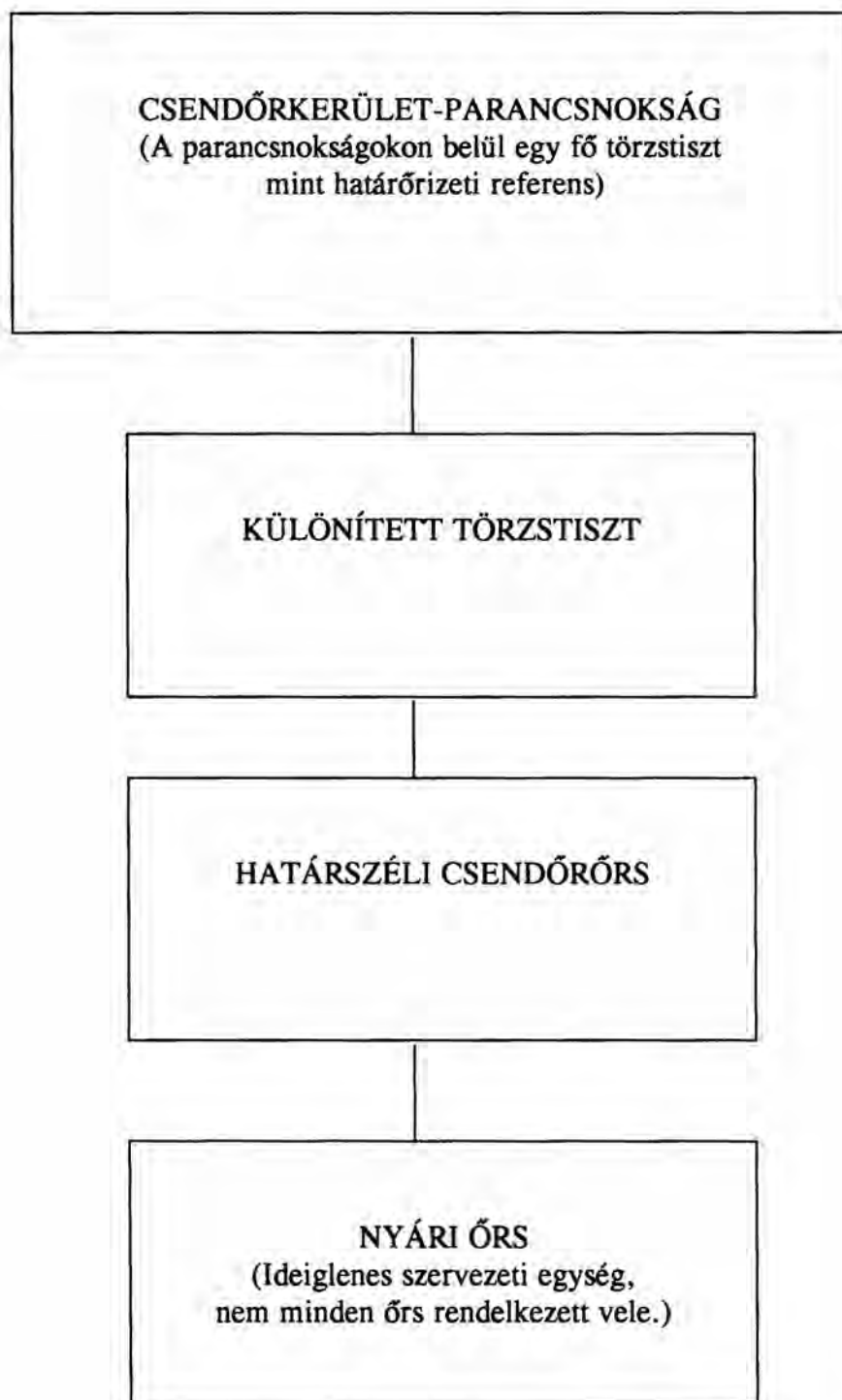
Megjegyzések:

* Központi csendőrintézmények: anyagraktár, iskola, központi pótlóidomító-osztály stb.

** A csendőr pótszárny nem rendelkezett működési területtel, nem látott el szolgálatot. Ide a háttértevékenység (gazdálkodás, képzés stb.) tartozott.

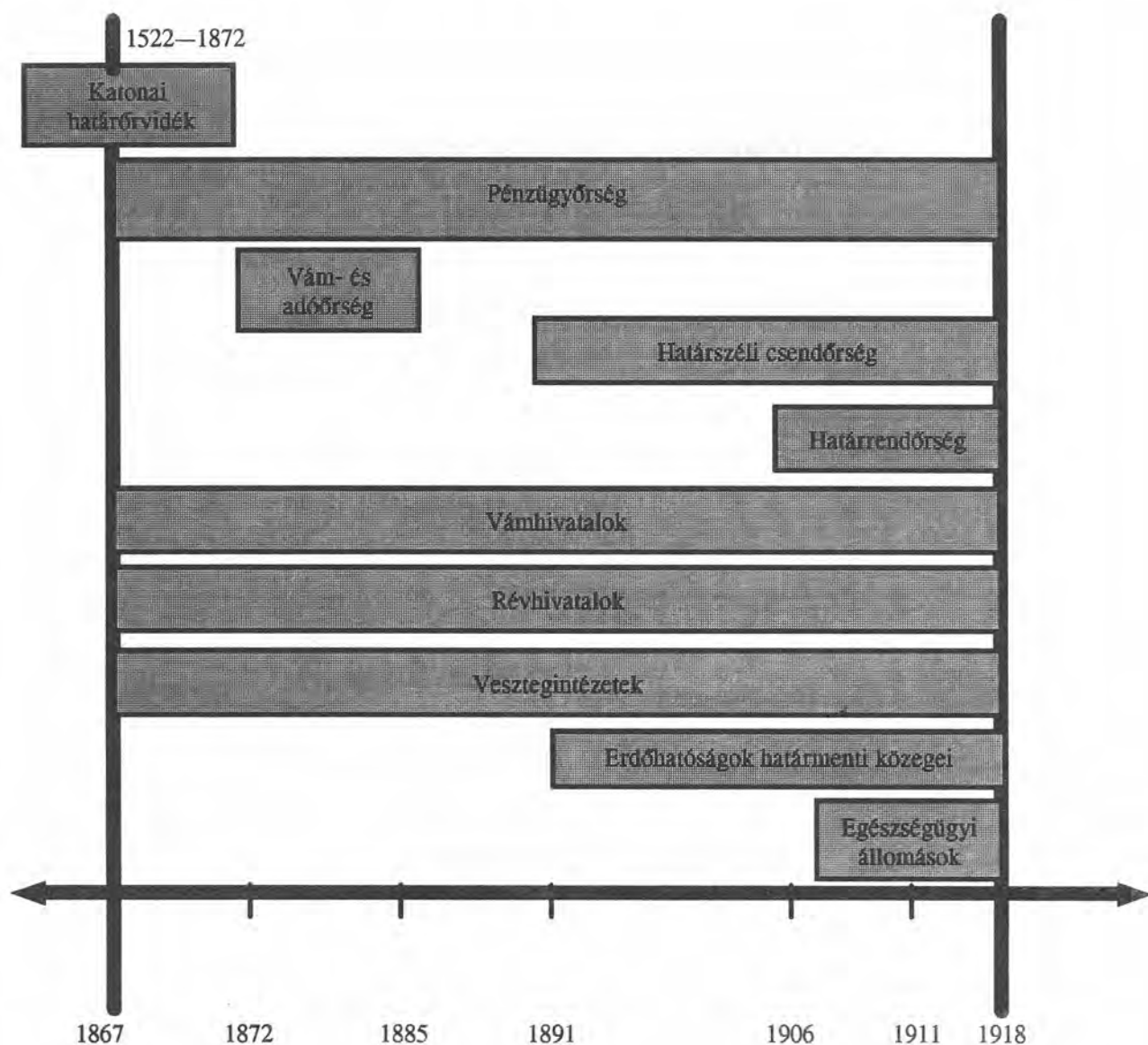
*** A századfordulón a járásparancsnokságok alárendeltségében járásormesterségeket hoztak létre a nyomozó-munka végzésére.

A határszéli csendőrség* szervezeti felépítése

* A magyar Királyi Csendőrségen belül e speciális struktúrával csak azok a csendőrkerületek rendelkeztek, amelyek működési területe érintkezett a szerb vagy a román határral.

A dualista Magyarország határőrizeti szervei

A határőrizetben résztvevők személyi megoszlása (fő)

A határőrizetben részt vevő szervek	A személyi állománynak		Együtt
	a szerb és a román határon	az örökös tartományok irányában	
	állomásozó része		
Határrendőrség	180	271	451
Határszéli Csendőrség	1052	—	1052
A Pénzügyőrség határőrizet- ben részt vevő erői	250—300	—	250—300
Vámhivatalok	80	171	251
Vesztegintézetek	39	—	39
Egészségügyi állomások	36	36	72
Rév hivatalok	—	60—70	60—70
A határszéli erdőhatóságok fegyveres erői	150—200	200—250	350—450
ÖSSZESEN:	1787—1887	738—798	2525—2685